

הרוצה בתשובה

**קובץ מאמרים על פרק
"אלו מציאות"**

הרב זיו גלסר

דוד פיאלקוף

ראשית דבר

קובץ זה¹ מכיל סוגיות שלמדנו יחד בחברותא בסייעתא דשמיא, בזמן חורף וזמן קיץ של שנת התשס"ב בישיבת עתניאל.

כל המאמרים מתייחסים לסוגיות מפרק אלו מציאות שבבא מציעא, ולמרות זאת המאמרים שונים זה מזה בסגנון ובהתמקדות, דבר שנובע מהאופן בו בחרנו לעסוק ולהציג כל סוגיה וסוגיה.

שני עקרונות מנחים את הלימוד שלנו: מצד אחד, לימוד מעמיק של המקורות היסודיים של הגמרא (מקרא, משנה, תוספתא, מדרשי הלכה), דרכם ניתן לראות מהיכן וכיצד משתלשלים דברי הגמרא. מצד שני, חתירה להגיע מתוך הלימוד של הגמרא עד להלכה למעשה, וכל זה מתוך זיקה לעקרונות וליסודות שמהווים את השורש והבסיס לגמרא, כפי שהם באים לידי ביטוי במקורות הראשוניים.

ולא להלכה למעשה בלבד מגמתנו, אלא אף שיהא הלימוד בבחינת 'למוד על מנת לקיים'. חפצנו, להפנים את העקרונות והיסודות שברנו ושלמדנו, הן אלו שמנוסחים בצורה של הלכות מוגדרות וחתוכות, והן אלה שמופיעים כערכים כלליים - וליישם אותם בחיינו.

ניסוח קולע לדרך זו של לימוד הגמרא, יש בדברי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (פ"א הי"א) באופן בו הוא מגדיר מהו תלמוד: "וחייב לשלש זמן למידתו: שליש - בתורה שבכתב; ושליש - בתורה שבעל פה; ושליש - **יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו**, ויוציא דבר מדבר וידמה דבר לדבר וידין במדות שהתורה נדרשת בהן עד שידע היאך הוא עיקר המדות והיאך יוציא האסור והמותר וכיוצא בהן מדברים שלמד מפי השמועה. **ועניין זה הוא הנקרא תלמוד**". התלמוד הוא הלימוד שבו מבינים ומשכילים "אחרית דבר" - השורה התחתונה של ההלכה, "מראשיתו" - השורש והראשית של דבר ה' כפי שהוא מופיע ומתגלה בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה. לימוד התלמוד, איפוא, הוא הלימוד של הבנת הקשר והחיבור בין יסודות התורה להלכה למעשה. למרות ששני עקרונות אלו אינם ניכרים בכל מאמר ומאמר, אלו הם העקרונות שמונחים בתשתית לימודנו, ובמבט כולל על המאמרים שבחוברת ניתן לראות כיצד הם באים לידי ביטוי.

אנו מלאים תודה שזיכנו ה' יתברך ללמוד תורה בבית המדרש של ישיבת עתניאל.

ברצוננו להודות לראשי הישיבה, הרב רא"ם הכהן והרב בנימין יוסף קלמןזון שליט"א, על שבמסירות נפשם מלמדים מחנכים ומאירים לנו ולכל בית המדרש תורת ארץ ישראל עמוקה ורחבה המאירה ומשמחת - "תורת ה' תמימה משיבת נפש".

כמו כן נודה לשאר רבני הישיבה שהשפיעו עלינו מתורתם כל אחד לפי דרכו, והוסיפו לצמיחתנו ולגדילתנו בתורה. תודה מיוחדת לרב יעקב נגן שהסתופפנו בצילו בתקופה האחרונה.

וכן ליושבי בית המדרש עמם נשאנו ונתנו בדיבוק חברים בלבון העניינים, ולכל אלו שעזרו לנו בעריכת מאמרים ובסיוע ועזרה טכנית - כולם יעמדו על הברכה.

אנו תפלה שאמרינו יהיו לרצון לפני אדון כל, ולא תצא תקלה מתחת ידינו. נשמח לקבל תגובות לדברים שנכתבו כאן בבחינת "מינאי ומינך תסתתים שמעתא" (ע"ז טז ע"ב), וע"י כך נזכה לתורת אמת, תורה שתחזק את הברית בינו לבין ריבונו של עולם.

ב' ניסן התשס"ג

זיו ישי גלסר ודוד פיאלקוף

1. הקובץ יצא לאור בצורת חוברת - "הרוצה בתשובה", הפצה פנימית.

פתיחה

למצוות השבת אבדה שני פנים: סור מרע ועשה טוב.

סור מרע - האיסור על האדם לקחת לעצמו אבדה שהוא מוצא.

עשה טוב - החובה להשיב אבדה לבעליה.

בנוגע ליעשה טוב, יש עיסוק נרחב בפרשיות השבת אבדה בתורה (בפרשות משפטים וכי תצא), שכוללות בתוכן את ה'עשה' - 'השב תשיבם', ואת ה'לא תעשה' - 'לא תוכל להתעלם'.

בקשר ל'סור מרע', אין פרשיה מיוחדת שעוסקת באיסור לקחת אבדה. עניין זה כלול באיסור הכללי של לקחת חפצים מהזולת, כפי שמופיע בפרשת ויקרא:

נפש כי תחטא... וכחש בעמיתו בפקדון, או בחשומת יד, או בגזל, או עשק את עמיתו. או מצא אבדה וכחש בה...¹
(ויקרא ה', כא-כב)

נמצאנו למדים, שבצד השלילי של 'סור מרע' אין הבדל בין אבדה לשאר מקרים וחפצים, שכן כולם כלולים באיסור לקחת רכוש של הזולת. לעומת זאת, יש בעניין האבדה ייחודיות בנוגע לצד החיובי של ה'עשה טוב', שכן הוא קיים רק במצוות השבת אבדה.²

בתורה, לא מועלית האפשרות שחפץ שנמצא יהיה שייך למוצא. במשנה, האפשרות הזאת קיימת במקרה שהבעלות על החפץ האבוד פוקעת מהבעלים. יוצא אם כן, שדין האבדה שונה לא רק בכך שקיים לגביו ציווי מיוחד של 'עשה טוב', אלא גם בכך שלפעמים אין את האיסור של 'סור מרע' ומותר לקחת חפץ שמוצאים.

הפרק השני של בבא מציעא - "אלו מציאות", עוסק במצוות השבת אבדה, מתוך התייחסות לשני ההיבטים שצינו:

1. החלק הראשון של הפרק עוסק בהיבט של 'סור מרע' - בשאלה מתי מותר לאדם לקחת חפץ שהוא מוצא ומתי אסור לו.

2. החלק השני של הפרק עוסק בהיבט של 'עשה טוב' - בגדרי מצוות השבת אבדה.

בשל כך, חלקנו את המאמרים שבקובץ לשני חלקים: חלק אחד ובו סוגיות שעוסקות בנושא **בעלות והפקעת הבעלות**, וחלק שני ובו סוגיות שקשורות ל**מצוות השבת אבדה**. מעבר לחלוקה זו, סדר המאמרים בתוך הקובץ תואם את סדר המשניות שבפרק. את שני החלקים הללו מקדים חלק של **סוגיות מבוא**.

1. אמנם, פרשיה זו עוסקת באדם שנשבע לשקר על אחד מהדברים הללו ועל זה נאמר "ומעלה מעל בה'", אך ברור שגם עצם המעשים של גזילת החפץ, לקחת האבדה וכיו"ד הם חטא ואיסור כפי שכתוב שם: "על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה".

2. באיסור גזל קיימת אמנם מצוות עשה "והשיב את הגזילה אשר גזל", אך זוהי מצוה שבאה כתוצאה מהעבירה וכדי לתקנה (לאו הניתק לעשה).

תקציר המאמרים שבקובץ

1. סוגיות מבוא

סוגיות המבוא כוללות שני מאמרים. ראשית, ישנו מאמר על **פרשיות השבת אבדה שבמקרא**, המשווה בין שתי הפרשיות בתורה שעוסקות בהשבת אבדה, ומתוך כך עומד על הדגש השונה שיש בכל פרשיה. בנספח למאמר, נוסף עיון ב**השבת אבדה בחוקי המזרח הקדום** המשווה בין חוקי התורה לחוקי המזרח הקדום ומתוך כך עולה ייחודם ועליונותם של חוקי התורה.

מאמר נוסף, **פרק אלו מציאות - מבנה הפרק ומיקומו**, בוחן את האופן בו בנוי פרק שני ומיקומו ביחס לפרקים שסביבו, ועל ידי זה מתבררות כמה נקודות יסודיות בקשר למצוות השבת אבדה.

2. בעלות והפקעת הבעלות

אחת הסוגיות המרכזיות שנוגעת לעניין הבעלות והפקעת הבעלות היא סוגיית יאוש שלא מדעת. במאמר **יאוש שלא מדעת - יסוד מחלוקת אביי ורבא**, אנו מציעים כמה דרכים לבאר את מחלוקת אביי ורבא, כאשר עניין הבעלות מהווה אחד היסודות להסבר המחלוקת. לאור הדברים שבמאמר, בא הנספח **יאוש ושכחה גמורה**, שדן בשאלה האם לשכחה גמורה של הבעלים מהחפץ שלהם יש דין יאוש, ובו מובאת תשובתו של הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א לשאלה זו.

בהקשר של סוגיית יאוש שלא מדעת באים שני מאמרים נוספים. המאמר **מתי נניח שהמאבד כבר התייאש**, מנסה לברר באלו מקרים אנו אומרים שמדובר במציאות של יאוש שלא מדעת ובאלו לא.

המאמר **יאוש ברשות המוצא - באיסורא אתא לידיה חוקר בצדדים השונים** שיש ביאוש שאירע לאחר שבאה האבדה לידי המוצא, ובנספח **יאוש שלא מדעת להלכה** אנו מנסים לתת הצעה מעשית כיצד יש לנהוג במקרה של יאוש שלא מדעת.

חלק זה נחתם במאמר **הסימנים כגורם הכרזה** שמתמודד עם הקשר שבין חוסר הסימנים ליאוש והפקעת הבעלות.

3. מצוות השבת אבדה

בחלק האחרון, מצוות השבת אבדה, מופיעים המאמרים שעוסקים בגדרי מצוות ההשבה.

המאמר הראשון עוסק בחובת ה**הכרזה**, ומעמיק במחלוקת התנאים שיש בעניין ובהשלכות למעשה כתוצאה ממחלוקת זו. למאמר נוסף נספח **מנהג הכרזת המאבד** שסוקר את המקורות לכך שהמאבד היה מכריז, ומנסה לעמוד על הסיבות למנהג זה.

לאחר מכן, באים שני מאמרים שעוסקים בסימנים. **תמורות בדין סימנים** מנסה להתחקות אחר מקורותיו של דין השבה על פי סימנים, ולראות את התמורות שעבר דין זה.

החששות בהשבה על פי סימנים עוסק בהבנת הבעייתיות שקיימת בהשבה על פי סימנים.

שלושת המאמרים הבאים עוסקים במקרים בהם האבדה אינה מושבת מיד לבעלים אלא שוהה בביתו של המוצא.

המאמר **הטיפול באבדה** דן בחובתו של המוצא לשמור את האבדה בביתו ולטפל בה, ומתי מותר לו למכור את האבדה.

במקרה שמוכרים את האבדה יש לעיין מה דינם של דמי האבדה. המאמר **שימוש בדמי אבדה** מבאר את מחלוקת ר' טרפון ור' עקיבא בנוגע לעצם השימוש בדמים, ולאחר מכן מברר מהי האחריות של המוצא על דמים אלו.

חובת הטיפול באבדה מעלה את השאלה בנוגע ל**שימוש באבדה** לצרכה, לצורכו ולצורכה, ולצורכו בלבד - ובכך עוסק מאמר זה. (למרות שמבחינה כרונולוגית נושא זה קודם לשאלת השימוש בדמי אבדה הוקדם המאמר הנ"ל כדי להתאים את המאמרים לסדר של המשנה).

המאמר האחרון דן בשאלה הראשונה שכל אדם שמוצא חפץ צריך לשאול: **איזו היא אבדה** - האם החפץ שמצא הינו בכלל אבדה. בחלק הראשון של המאמר יש נסיון לעמוד על מהות מצוות השבת אבדה מתוך עיון במקרא ובדברי התנאים, ולאחר מכן מוצגות השיטות בגמ' ובראשונים וניתן כלל שכולל בתוכו את השיטות השונות. שני נספחים למאמר, הנספח הראשון ממשיך את החלק הראשון ועוסק ב**הרחבת דין השבת אבדה** לתחומים נוספים. בנספח השני נידון **היחס בין משנה ג' למשנה ט'** ומובאות שיטות הראשונים בדבר.

בסופו של הקובץ בא **אחרית דבר** שמשקיף על המצוה מתוך התבוננות בפרק כולו, וחושף את המגמות הגנוזות מאחורי מצוות השבת אבדה.